

UMSAGNIR UM BÆKUR

Umsögn um bókina *Fjölmennning og skólastarf* í ritstjórn Hönnu Ragnarsdóttur og Elsu Sigríðar Jónsdóttur

Hermína Gunnþórsdóttir
Háskólanum á Akureyri

Rannsóknarstofa í fjölmenningarfræðum gefur nú í samvinnu við Háskólaútgáfuna út sitt annað rit um fjölmenningu. Fyrri ritið, *Fjölmennning á Íslandi*, kom út árið 2007. Nýju bókinni var fylgt eftir með málþingi föstudaginn 20. ágúst síðastliðinn, þar sem erindi voru flutt um stöðu innflytjenda í íslensku samfélagi og skólum. Sannarlega lofsvert og metnaðarfullt framtak.

Fjölmenningarfræði sem fræðasvið á sér stutta sögu í íslenskum fræðaheimi, þó svo að hinir ýmsu þræðir þess hafi lengi verið til umfjöllunar innan annarra fræðasviða, t.d. í félagsfræði, mannfræði og guðfræði. Fræðigreinin sprettur fram og mótast í samfélögum sem eiga sér mun lengri fjölmenningarlega sögu en Ísland, sbr. Bretland og Bandaríkin þar sem fræðimenn leitast við að kryfja fjölmenningarleg nútímasamfélög og leita svara við áleitnum spurningum er varða grundvöll fjölmenningsamfélaga. Hér á Íslandi hefur fræðigreinin að mestu mótast samhliða námi, kennslu og rannsóknum við námsleiðina *fjölmenningarfræði* sem kennd er í framhaldsnámi við Menntavísindasvið HÍ og við rannsóknarstofur er tengjast fjölmenningarfræðum. Í kjölfarið hefur íslenskum rannsóknum og skrifum um fjölmenningu fjölgað verulega.

Skólastofnanir eru einu stofnanir nútímasamfélaga sem öllum er skylt að sækja hluta af ævinni. Þrátt fyrir alls kyns lagskiptingu samfélaga og hverfi sem einkennast af ákveðnum kynþáttum umfram aðra eða uppruna fólks er skólinn sú stofnun sem endurspeglar best samsetningu og menningu einstakra samfélaga. Undantekningar eru auðvitað til, sbr. stéttskipta

einkaskóla og trúarskóla. Í bókinni *Fjölmennning og skólastarf* er fjallað um ýmsa þætti skólastarfs út frá sjónarhorni fjölmenningar og það hvernig samfélagsbreytingar sem einkennast af menningarlegum og trúarlegum fjölbreytileika hafa kallað á breytingar á skólastarfi.

Bókin skiptist í fjögur þemu: *Skólaþróun; Kennarinn og kennarastarfið; Nemendur og Fjölskyldur*. Skiptingin er þess eðlis að efni bókarinnar ætti að höfða til breiðs hóps innan menntageirans; starfandi fræðimanna, skólastjóra, kennara og foreldra og ekki síst stefnumótenda. Bókarkápuna prýðir mynd eftir Þórdísi Þórðardóttur sem ein og sér er ávísun á tilhlökkun og eftirvæntingu. Í eftirfarandi samantekt verður fjallað um hvert þema sem eina heild.

Skólaþróun

Fyrsti hluti bókarinnar hefst á kafla eftir Hönnu Ragnarsdóttur og Bórk Hansen sem ber heitið *Fjölmennning og þróun skóla*. Í þessum kafla velta höfundar upp grundvallarspurningu sem varðar stjórnskipulag skóla, þ.e. hvort þörf er á því að breyta stjórnunarháttum skóla til þess að koma til móts við fjölmenningarlegt samfélag. Kaflinn er afar gagnleg lesning fyrir stjórnendur menntastofnana því hér er fjallað um viðfangsefni sem eru ofarlega á baugi í íslenski umræðu um skólaþróun þó svo að þau hafi fram til þessa ekki beinlínis verið tengd við umræðu um fjölmenningarlega menntun. Hér er vísað til fræðimanna sem telja að eitt meginverkefni skóla sem endurspeglar fjölbreytta hópa nemenda, kennara og starfsfólks sé að byggja á jafnrétti í

öllu skólastarfi, hafa vakandi auga fyrir hvers konar mismunun og leggja áherslu á gagnkvæma virðingu og virka þátttöku allra.

Í grein Bergþóru Kristjánsdóttur og Hönnu Ragnarsdóttur, *Jafnrétti, fjölmennning og námskrár*, er fjallað um viðkvæmt og afar pólitískt mál sem er spurningin um það hvort menntunarmöguleikar tvítyngdra nemenda í Danmörku og á Íslandi séu nægilega vel tryggðir í námskrám og hvort þessir nemendur njóti jafngilda réttinda í skólakerfinu á við aðra nemendur. Athyglisverð niðurstaða þeirra af samanburði dönsku og íslensku námskráanna er sú hugsun sem fram kemur að skilgreina börn af erlendum uppruna sem „annars konar“ sem setur þau sjálfkrafa í þá stöðu að litid er á þau sem „eitt-hvað annað“ í samanburði við viðmið um meirihluta nemenda.

Samanburður Þórodds Helgasonar á fjölmennningarlegum grunnskólum á Íslandi, í Danmörku og í Skotlandi sýnir að skólarnir þeir eiga meira en minna sameiginlegt hvað varðar fjölmennningarleg einkenni, s.s. virðingu fyrir mannréttindum, foreldrasamstarf og kennsluáferðir. Nálgun og útfærsla á einstökum þáttum er þó ólík, t.d. varðandi grundvallaratriði eins og móðurmálskennslu og hvernig staðið er að móttöku nýrra nemenda.

Kennarinn og kennarastarfið

Grein Samúels Lefevers og Ingu Karlsdóttur er greinargott fræðilegt yfirlit um máltileinkun og tengd atriði sem kennurum barna af erlendum uppruna er nauðsynlegt að kunna skil á. Því miður gefa niðurstöður íslenskra rannsókna margar hverjar til kynna að kennara skorti þekkingu á þessum málaflokkum og því er hér þarft og gagnlegt efni á ferðinni sem ætti að nýtast kennurum á öllum skólastigum.

Rannsóknir Rannsóknarstofu í fjölmenningarfræðum hafa einkum snúið að nemendum, námi þeirra og aðstæðum. Þær og aðrar slíkar sýna hins vegar að þörf er á að rannsaka betur starfsmannahópa menntastofnana, ekki síst hvaða áhrif það hefur á nemendur ef mikils misræmis gættir í samsetningu kennarahópsins

hvað varðar menningarlegan og mállegan bakgrunn. Tvær greinanna í þessum hluta, *Skólamenning og fjölbreyttir starfsmannahópar í leikskólum*, eftir Hönnu Ragnarsdóttur og Hildi Blöndal, og *Erlendir kennarar í grunnskólum á Íslandi*, eftir Björk Helle Lassen, fjalla um þetta lítt rannsakaða svið, hérlendis a.m.k. Mikilvægur liður í allri skólaþróun er að virkja þann mannauð sem býr í starfsfólki skólanna, ekki síst þegar kemur að afmarkaðri reynslu og þekkingu á tungumálum, menningu og trúarbrögðum öðrum en þeim sem meirihluta nemenda og kennara er töm.

Nemendur

Í þessum bókarhluta er sjónarhorninu beint að nemendum sjálfum, reynslu þeirra, þörfum og aðstæðum. Til þess að nám geti farið fram þurfa ákveðnar forsendur, námslegar sem félagslegar, að vera til staðar. Nemendum þarf meðal annars að líða vel og upplifa öryggi, kennarinn þarf að búa yfir þekkingu og færni til að gera námið merkingarþætt fyrir nemendur og nemendur þurfa að finna fyrir hvatningu og stuðningi frá skólasamfélaginu og heimilinu. Segja má að þessar forsendur hefjist í annað veldi þegar um nemendur af erlendum uppruna er að ræða. Þess vegna er kennurum mikilvægt að kunna skil á helstu áhersluþáttum í fjölmennningarlegri menntun. Íslenskar rannsóknir hafa því miður sýnt fram á hið gagnstæða.¹ Fyrri kaflarnir tveir, í þessum efnishluta, *Kennsla í fjölbreyttum nemendahópi*, eftir Hafðisi Guðjónsdóttur og Jóhönnu Karlsdóttur, og *Námsefni og kennslu-hættir*, eftir Hönnu Ragnarsdóttur og Kristínu Loftsdóttur, fjalla annars vegar um kennslufræðilega nálgun með áherslu á fjölmenningu og hins vegar um mikilvægi þess að námsefni hafi menningarlega samsvörum við samsetningu nemendahópsins. Báðir þessir kaflar eru nauðsynlegt lesefni starfandi kennurum sem og kennaranemum sem vilja efla færni sína og þekkingu á fjölmennningarlegri menntun.

Síðasti kaflinn í þessum hluta, *Þriðjumenn-ingarbörn*, eftir Hildi Blöndal, fjallar um skilgreindan hóp nemenda sem fram til þessa hefur

¹ Sjá t.d. Kristín Aðalsteinsdóttir, Guðmundur Engilbertsson og Ragnheiður Gunnbjörnsdóttir.(2007). Fjölmennningarleg kennsla í Manitoba í Kanada, í Noregi og á Íslandi. *Tímarit um menntarannsóknir*, 4, 137-156.

litla sem enga athygli fengið í íslenska skólakerfinu. Þessi hópur er svokölluð þriðjumenn-ingarbörn en það eru börn sem hafa verið búsett erlendis með foreldrum sínum og snúið til baka til heimalandsins. Niðurstöður rannsóknar Hildar benda til þess að umræddum hópi nemenda sé lítill gaumur gefinn, þó að þau séu að sumu leyti í sambærilegum sporum og nemandur af erlendum uppruna hvað varðar aðlögun að nýjum skóla og námsaðstæðum og menningu.

Fjölskyldan

Síðasti hluti bókarinnar fjallar um *fjölskyldur* og er það bæði hagnýt og táknræn uppsetning því þegar öllu er á botninn hvolft er það fjölskyldan – bakland nemandans – sem ræður úrslitum um svo margt í lífi barna sem nemenda. Gríðarlegar samfélagsbreytingar á síðustu öld hafa haft áhrif á hugmyndir okkar um fjölskylduna og fjölskylduhugtakið. Í tiltölulega einsleitu samfélagi, eins og Ísland er, þarf skólinn ekki síður en samfélagið allt að endurskoða viðhorf sín til hugmynda um fjölskylduna. Í fyrsta kafla þessa hluta gerir Elsa Sigríður Jónsdóttir góða grein fyrir margbreytileika fjölskyldunnar og mikilvægi þess að skólar miði samstarf sitt við þá staðreynd að fjölskyldur eru síður en svo stöðluð eining. Í þeim tilvikum þegar foreldrar og börn eru af erlendum uppruna og tala ekki tungumálið í dvalarlandinu skipta viðbrögð skólakerfisins höfuðmáli. Í grein Hilmaris Sigurjónssonar og Barkar Hansen um *samskipti grunnskóla og foreldra erlendra barna* er getið um áhugaverða rannsókn á þessu sviði sem gerð var í tveimur grunnskólum á Austfjörðum. Sú reynsla sem samfélagið – og þar með skólarnir – á Austfjörðum hefur viðað að sér á fyrsta áratug þessarar aldar í kjölfar uppbyggingar stóriðju á svæðinu er afar dýrmæt öðrum íslenskum skólum. Ástæða er til þess að hvetja íslenska skóla til þess að leita sér þekkingar þar sem séríslensk reynsla hefur orðið til.

Grein Birnu Arnbjörnsdóttur, *Skólar og fjölskyldur sem málsamfélög*, gefur einstaka innsýn í reynslu tvítýngdrar fjölskyldu af máltöku nýs tungumáls og viðleitni foreldranna til að viðhalda virku tvítýngi. Hér er á ferðinni gagnlegt og aðgengilegt efni fyrir kennara sem

vilja setja sig í inn í annarsmálsfræði af sjónarhóli foreldra og barna.

Lokagreinin í þessum hluta, eftir Elsu Sigríði Jónsdóttur og Hönnu Ragnarsdóttur, fjallar um niðurstöður langtímarannsóknar á högum, aðbúnaði og aðlögun ættleiddra barna og fjölskyldna þeirra á Íslandi. Ætla má að ættleidd börn séu álíka hulinn nemendahópur og þriðjumenn-ingarbörn hvað varðar vitund kennara um margþættan bakgrunn þeirra og reynslu. Þó að þau alist upp á Íslandi, nánast frá fyrstu tíð, eiga þessi börn sér fortíð, sögulega og menningarlega, sem getur haft áhrif á aðlögun þeirra að skóla og samfélagi

Helsti galli bókarinnar er skortur á markvissari tengingu við önnur ámóta fræðasvið, kenningar og hugmyndir. Í þessu sambandi má til dæmis nefna fjölgreindarkenningu Gardners og hugmyndir um skóla án aðgreiningar sem þó er lítillaga fjallað um í afmörkuðu samhengi. Slík tenging myndi skerpa enn frekar á ákveðinni heildarsýn og draga úr hættunni á að ákveðin fræðasvið sinni sérstökum hópi nemenda umfram aðra. Einnig hefði verið æskilegt að tengja fjölmenningslega umfjöllun sem og niðurstöður rannsókna mun skýrar við þróun og breytingar á íslenskri menntastefnu.

Mikill ávinningur er að íslensku efni af þessum toga, m.a. í því skyni að efla fræðilega umræðu um fjölmenningsfræði sem vaxandi svið innan menntunarfræðanna og ekki síst til að auðvelda starfsfólki innan menntakerfisins að tileinka sér orð og hugtök á fræðasviðinu.

Hanna Ragnarsdóttir og Elsa Sigríður Jónsdóttir (ritstjórar). (2010). *Fjölmennings og skólastarf*. Reykjavík: Rannsóknarstofa í fjölmenningsfræðum: Háskólaútgáfan. ISBN: 978-9979-54-872-0.